

Melita Nikolić

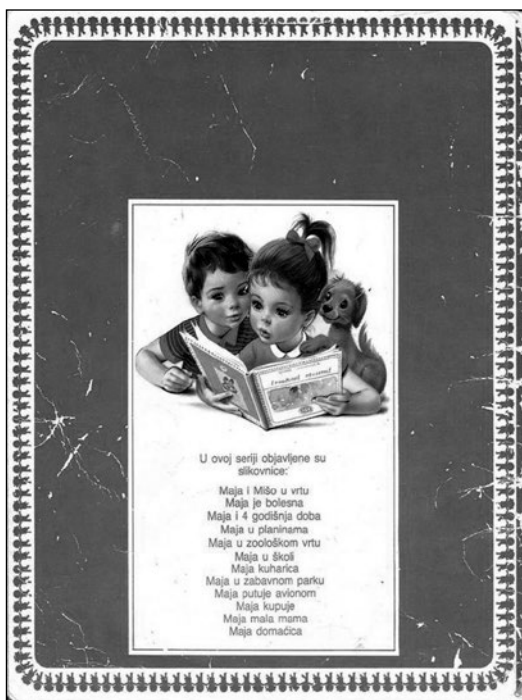
[Etnologija i kulturna antropologija/Opća lingvistika]

Djetinjstvo u socijalizmu, pioniri i *Maja*: prilog proučavanja djetinjstva djevojčica u socijalizmu metodom oralne historije*

Ovaj je rad temeljen na kvalitativnom prikupljanju podataka vezanih za temu djetinjstva u Jugoslaviji, pionirstva i slikovnice o Maji. Pomoću metode oralne historije doznawali su se ključni podatci koji su obilježili djetinjstva kazivača i pomoću kojih se dobiva šira slika proživljavanja djetinjstva u bivšoj državi. U tekstu će se nastojati pokazati kakva je društvena povijest odnosno djetinjstvo bilo u Jugoslaviji te što ga je najviše obilježilo.

Ključne riječi: djetinjstvo, slikovnica *Maja*, pioniri, Jugoslavija, oralna historija

* Autorica se zahvaljuje kolegama povjesničarima i etnolozima na ponuđenoj pomoći pri provođenju i prikupljanju intervjua, kao i kolegi Marku Fučeku na savjetima pri pisanju ovog rada.

Uvod

Jedno od najvećih zadovoljstava djetinjstva jest u misterijama koje djeca kriju od skepticizma odraslih i pretvaraju ih u svoje vlastite male mitologije. Istraživanje¹ koje je nastalo u suradnji beogradskih i zagrebačkih studenata Filozofskog fakulteta fokusiralo se upravo na djetinjstvo i snagu mašte koju svako dijete posjeduje. Polazište nam je bila slikovnica o djevojčici Martine, kako se zvala u belgijskom izvorniku, autora Marcela Marliera i Gilberta Delahaya koja je izlazila od 1954. do 2006. godine diljem Europe, a i šire, gdje se i ime prilagođavalo lokalnom čitateljstvu. Tako je u Jugoslaviji Martine postala Maja. Dakle, *Maja* je određena kao polazište zbog pretpostavke da je lik djevojčice iz te slikovnice služio kao model djevojčicama u postizanju 'ideala' kapitalističke buduće domaćice te zbog činjenice da je kazivačicama *Maja* značila utjehu, uzor ili čak i najbolju prijateljicu. Gotovo planetarna popularnost slikovnice o Maji danas ne iznenađuje, jer je dopuštala sliku kapitalizma u liku djevojčice u vrijeme kad je svijet bio ideološki podijeljen. S tim likom djevojčice koja doživljava razne pustolovine, od putovanja do kupovine, bila je vrlo bliska tadašnjim djevojčicama koje su se, čitajući je, poistovjećivale s njom. Provođenje oralno historijskog intervjua jedan je od alata pri prikupljanju relevantnih podataka. Kroz oralnu historiju pokušali smo saznati što je to obilježilo djetinjstva pojedinih kazivačica, od literature, preko igara i igračaka pa sve do pionirstva i pionirske angažiranosti. Budući da su *Maju* čitale uglavnom djevojčice i pretpostavka je da je to najviše utjecalo na njih i njihovu budućnost, ciljana grupa ovoga istraživanja su upravo kazivačice.

Istraživanje je započelo u Beogradu, u razdoblju od 7. do 10. lipnja. Dio istraživanja proveden u Beogradu sastojao se od upoznavanja s projektom na teorijskoj, jednako kao i na praktičnoj razini. Projekt je nalagao i provođenje pojedinačnih istraživanja u sredini pojedinog istraživača. Svatko od istraživača u svojoj sredini je trebao provesti intervjue s nekolicinom kazivačica na temelju desetak pitanja te na taj način pokušati doći do bitnih podataka koji će kasnije služiti u sastavljanju velikog mozaika i skiciranja slike i predodžbe kako je bilo živjeti kao dijete u Jugoslaviji.

Intervju je sastavljan unutar grupe istraživača i on sadrži dvanaest pitanja; pitanja obuhvaćaju sjećanja na djetinjstvo podijeljena na igre, igračke, literaturu koju su čitali u djetinjstvu, pionirstvo i naravno, slikovnicu o Maji. Razgovor s kazivačicama bio je uvijek opušten i rado su se prisjećale trenutaka iz djetinjstva. Jasno, svaka od njih imala je svoje individualno sjećanje, neki predmet ili događaj koji im je obilježio djetinjstvo, ali se isto tako mogao dobiti uvid i u zajedničku svijest i emotivnu obojanost uspomena kad bi pričali o pionirstvu.

Zanimljivo je da djetinjstvo nije toliko zastupljena tema u okviru historiografije o 20. stoljeću. Ta činjenica dodatno iznenađuje kad se u obzir uzme koliko su i na koje načine prijašnji totalitarni režimi koristili djecu u političke i propagandno-ideološke svrhe. Stvarni život djece u takvim režimima prikazan je u recentnim knjigama *Small Comrades: Revolutionizing Childhood in Soviet Russia, 1912-1932* Lise A. Kirschenbaum i *Children's Word: Growing Up in Russia, 1890-1991* Catrione Kelly. Obje knjige analiziraju odgoj djece i njihovo odrastanje u Rusiji i Sovjetskom savezu te ukazuju na politička nastojanja da se reorganizira institucija obitelji i uvede kontrola odgoja djece. Smatralo se da su djeca sjeme revolucije. Djetinjstvo je tretirano gotovo kao kult. Sovjetski

ideolozi načinili su konstrukt „metaforičke“ djece koja su bila pokretačka snaga budućih revolucija, u odnosu na „pravu“ djecu, koju je potrebno hraniti, odijevati i educirati.² Važnost djetinjstva i mladih općenito u sovjetskom društvu nakon revolucije velikim dijelom proizlazi iz očekivanog prelaska iz socijalizma u komunizam. Lenjin u ključnom djelu *Država i revolucija* napisanom neposredno prije Oktobarske revolucije, citirajući Engelsa, tvrdi da je u prijelaznom razdoblju nužno zadržati državu dok „neko novo pokoljenje, izraslo u novim slobodnim društvenim uvjetima, ne bude u stanju da odbaci svu tu starudiju državnosti“.³ Upravo djeca, odgajana i socijalizirana u novom društvu, trebaju predstavljati tu očekivanu novu generaciju. Sa strane hrvatske historiografije začuđuje situacija da se u njoj gotovo nitko nije ozbiljnije pozabavio temom djetinjstva u Jugoslaviji, kad se tema tako jasno nameće svojom zanimljivošću. Ovo istraživanje predstavlja jedan ozbiljniji inicijalni korak ka rasvjetljavanju teme djetinjstva u Jugoslaviji. Razdoblje socijalističke Jugoslavije vrlo je zanimljivo zbog velikog broja tema s mnoštvom sfera koje su pogodne za istraživanje, a metoda oralne historije, koja pruža nove izvore, omogućuje prikupljanje informacija iz prve ruke koje mogu biti pokazatelj političke i ideološke kontrole svakodnevnoga života, pa i djetinjstva. Aris Angelis u knjizi *Ljudi XX. stoljeća* kaže: „Često se u životu nečega ili nekoga sjetimo malo prekasno, kada toga više nema.“⁴ Ovu temu rijetko je tko istraživao, pogotovo pomoću oralne historije pa bi se stoga učinila velika šteta ako se ne bi zabilježila još živa sjećanja kazivača, dok su nam još tu i dostupni. Sfera života u socijalističkoj Jugoslaviji koja je ovim istraživanjem obuhvaćena jest djetinjstvo djevojčica i način na koje se ono proživljavalo kroz igru, čitanje, školovanje i zabavu, a razumije se da će se spomenuti i pionirstvo, jedan od ključnih načina udruživanja djece koji je prozeo gotovo svačije djetinjstvo do 1982. godine te će se analizirati i njegov suptilni politički karakter te indoktrinacija djece.

Općenito, djetinjstvo kroz povijest nije toliko puno zastupljena tema, a da bismo shvatili što je djetinjstvo značilo kroz vremena, ključno je da razumijemo povijest, kao i sebe. Phillippe Ariès, recimo, (kroz oslikavanje tema djetinjstva i nuklearne obitelji) navodi kako u srednjem vijeku nije postojao koncept djetinjstva i da su djeca, neovisna o majci ili dadilji, bila smatrana odraslim članovima društva.⁵ Djeca su smatrana „malim odraslim ljudima“.⁶ Prema Barbari A. Hanawalt u srednjem su vijeku razlikovane faze koje su odgovarale konceptu „djetinjstva“ i „adolescencije“,⁷ no Ariès kaže da dijete nije mogao biti nitko tko nije doživio djetinjstvo, budući da koncepta djetinjstva u srednjem vijeku nije bilo.⁸ U najboljem su slučaju dječje potrebe ignorirane, u najgorem su djeca zlostavljana.⁹ Srednji se vijek uistinu može smatrati mračnim dobom za djetinjstvo. Početkom 17. stoljeća formirao se koncept djetinjstva koji je pomogao ukloniti mogućnost zlostavljanja djece (a to je vjerojatno bio slučaj u doba kad djetinjstvo nije postojalo kao pojam) te omogućiti odbacivanje okova praksi današnjega vremena, pogotovo onih koje postavljaju dijete u prezaštitničko i strogo okruženje.¹⁰ Arièsove su ideje ubrzano postale prihvaćene u domeni profesionalnog proučavanja djetinjstva i u fakultetskom obrazovnom procesu.¹¹ Povjesničari su raspravljali o razvoju obitelji od neučinkovite, gotovo disfunkcionalne zajednice koja je ignorirala psihičke i fizičke potrebe svojih članova, posebice djece, do zajednice koja je bliska, puna ljubavi kojom svoje članove podržava i potiče. Ovakve rasprave predstavile su predmodernu djetinjstvo kao vrlo nesretno doba za djecu. Tada su vrlo

brzo umirala (zbog loših uvjeta života) što je dovodilo do emocionalne nepovezanosti roditelja i djece. Distanciranost i brutaliziranje tada je bila sasvim prihvaćena stvar. Tada su se zanemarivala i osnovna dječja prava, kao što je pravo na igru. Vrlo su brzo morala odrastati i preuzimati poslove i odgovornost.¹² No s razvojem industrijskoga svijeta, empatija prema djeci sve je više rasla te je postupno jačala i sama emocionalna povezanost roditelja i djece.¹³ Konačno im je ustupljeno pravo na igru.¹⁴ Ipak, povjesničari imaju različita stajališta pri određivanju prijelomne ere za poboljšavanje odnosa prema djeci. Neki smatraju da se ta promjena ponašanja prema djeci odvijala tijekom 18. i 19. stoljeća, neki drže da je renesansa bila ključno razdoblje, treći smatraju da se poboljšanje događa tijekom reformacijskog doba, a postoje i povjesničari koji to smještaju i u vrijeme neposredno prije industrijalizacije.¹⁵

Uočavamo dihotomiju. U predmodernom vremenu djeca nisu uživala toliku pažnju i brigu. Dapače, djecu se brutalno kažnjavalo, zanemarivalo i zlostavljalo. U jednom trenutku povijesti dogodio se rez i djeca su konačno dobila zasluženu brigu i emocionalnu pažnju. Približavajući se nama nedavnoj prošlosti, koncept djetinjstva i sretnog djeteta dobio je vrlo veliku ulogu i veliku važnost jer je to razdoblje u životu osobe bilo vrlo pogodno doba za indoktrinaciju ideoloških političkih postavki.

Valja napomenuti kako je vrlo važno poznavati kontekst prije zaključivanja da je djetinjstvo u predmodernom razdoblju bilo tako loše; isto je bitno imati na umu da djetinjstvo nije svugdje jednako. Tako u istraživanju ne bi smjela biti bitna samo vremenska razdjelnica, nego isto tako i prostorna. Recimo, roditelji koji bi napustili dijete očekivali bi da će to dijete netko primiti k sebi i odgojiti, netko tko za to ima uvjete. Dakle, ne treba dopustiti da eventualno nepoznavanje konteksta i dimenzija toga doba uvjetuje preuranjene zaključke da su roditelji tada bili nepažljivi.¹⁶ Postoji i druga strana medalje. Izučavanju povijesti djetinjstva nedostaje svojevrstan sveobuhvatni znanstveni model, ali to i dalje ostaje vrlo bitna tema proučavanja.¹⁷

Postoji dihotomija kod života djece na selu i života djece u gradu, dakle djetinjstva provedenog u ruralnoj sredini i djetinjstva provedenog u urbanoj sredini, ali općenito je taj život bio dosta teži nego što je danas. Zbog prevladavajućeg siromaštva, djeca su morala mnogo brže odrasti i sazrijeti te preuzeti poslove radi pomaganja roditeljima.¹⁸ Djeca su dobivala svoje prve poslove već u dobi od četiri ili pet godina; bili su šegrti ili su se bavili čuvanjem peradi.¹⁹ Dječaci su vrlo rano stupali u vojnu službu, već kad bi narasli dovoljno da mogu držati pušku u ruci. Djeca se nisu poštivala pa im se čak uskraćivala i igra. Tek se polovicom 20. stoljeća počelo misliti da se djeca trebaju igrati i da je pravo na igru osnovno dječje pravo.²⁰ Patrijarhalna obitelj bila je temelj tradicije, običaja i odgoja djece u 20. stoljeću. Strog odgoj i očito favoriziranje sinova činile su djeci vrlo teško djetinjstvo.²¹

Koncept djetinjstva urbane, više srednje klase postepeno se od 18. stoljeća širio na ostale dijelove društva, prateći jednako širenje modernog, buržoaskog koncepta obitelji. Takav koncept obitelji nije se bitnije izmijenio od 18. st. do danas, no proširio se od plemstva, srednje klase i bogatijih obrtnika na koje je ranije bio ograničen, na gotovo cijelo društvo.²² "Poburžoazivanjem" obitelji, a time i djetinjstva, koncept korisnog djetinjstva temeljen na premisi da svi članovi obitelji trebaju pridonositi njenom uzdržavanju, zamijenjen je konceptom zaštićenog djetinjstva, posvećenoga velikim dijelom obrazovanju.²³ Za 20. stoljeće posebno je vezana *upotreba* djece u

političke i propagandne svrhe. Sportske, kulturne i druge organizacije za djecu i mlade postale su oruđe u rukama nacionalnih, političkih i religijskih pokreta i lidera.²⁴ Prema Emilu Paravini igra je bila jedna od ključnih sfera života djece pionira i djelovala je na oblikovanje i razvoj djeteta i potpomagala razvijanje i formaciju fizičkih i psihičkih sposobnosti i svojstava. Igrom djeca dolaze do važnih spoznaja o životu.²⁵ Nacionalna propaganda širila se školama, učeničkim organizacijama, zborovima, ali i pionirskim igrama, koje su se počele održavati od 1961. godine. Svrha tih igara bila je da različitim sadržajima i oblicima rada unaprijede i obogate društveni život pionira u različitim područjima odgojno-obrazovnog rada i stvaralaštva.²⁶ Nadalje, sudjelovanje djece i mladih na raznim političkim događajima također je bio način uključivanja u politiku i širenje ideologije. Nakon Prvog svjetskog rata iskorištavanje djece i mladih u političke svrhe stekla je poseban značaj pod utjecajem autoritativnih i totalitarnih režima.²⁷ *Udruženje pionira Jugoslavije*, osnovano 1942. godine u okviru partizanskog pokreta, jugoslavenska je dječja organizacija koja je okupljala djecu između sedam i devet godina starosti. Stvaranje „socijalističkog čovjeka“, čovjeka koji voli svoju zemlju, poštuje druge narode, bogatog unutarnjeg života, zdravog i čilog,²⁸ trebalo je uvjeriti ostatak svijeta da je takvu ideju moguće izvesti, ali da je za njeno provođenje potrebno početi u što ranijem uzrastu.²⁹ Pionirska organizacija morala je biti prava dječja organizacija, obrazovno-zabavnog karaktera³⁰, suptilno odgajajući politikom i ideologijom. Organizirajući razne sportske i kulturne aktivnosti, katkada i otvoreno političke, *Udruženje* je za cilj imalo politički odgoj i kontrolu djece. *Političko obrazovanje* djece značilo je iskorištavanje djece u propagandno-političke svrhe.³¹ Tako su djeca sudjelovala na sletovima za Titov rođendan odnosno Dan mladosti, slala Titu čestitke za rođendan, slušali i učili o djeci-herojima, malim partizanima koji su svoj život žrtvovali za domovinu. Likovi djece-heroja služili su kao moralni uzori generacijama poslijeratne djece, kao primjerice Boško Buha ili Mirko i Slavko.³²

Djeci 20. stoljeća bilo je teško odrastati; nisu im se poštivala prava, odnosno nisu ni imala prava, morala su brzo odrasti i sazrijeti da bi radila, a kasnijih godina 20. stoljeća još su i trpjela suptilno ili manje suptilno *pranje mozga* ideologiziranom politikom. Kako su to sama djeca doživjela, vidjet ćemo kroz analizu intervjua kazivačica koje su svoje djetinjstvo proživjele u doba socijalizma i čije je djetinjstvo i odrastanje bilo ideološki obojeno.

Oralna historija kao metoda istraživanja povijesti

Čovjek je ključan izvor povijesti, kulture i tradicije, a individualne priče i memorija vrlo su važan izvor informacija koje nam pojedinac može pružiti. U njima su akumulirana ponašanja i vjerovanja, mudrost i znanje koji su u temelju iskustva i identiteta pojedinca.³³ Povijest ovisi o svojoj društvenoj svrsi; zato se prenosila oralnom tradicijom, pisanim kronikama, zato djecu podučavaju povijesti u školama, zato povjesničari dobivaju potporu javnih fondova i popularne povijesne knjige su danas među najprodavanijima.³⁴ Provođenje intervjua povijest prevodi u eksplicitnu društvenu svrhu, transformira i sadržaj i svrhu povijesti.³⁵ Iako oralna historija ne mora biti sredstvo promjene, pod određenim okolnostima ona može imati eksplicitnu društvenu svrhu, može bitno promijeniti svrhu i kontekst povijesti, ukazati na zanemareno područje istraživanja.

Jednostavna definicija oralno historijskog intervjua jest da je to sistematska kolekcija svjedočanstava ljudi o njihovim životnim iskustvima. To je alat kvalitativnog istraživanja multidisciplinarnoga karaktera pomoću kojeg ljudska sjećanja dobivaju svoj oblik i naraciju u sadašnjosti. Oralna historija daje centralno mjesto ljudima koji su stvarali i okusili povijest.³⁶ Kroz primjenu metode oralne historije (ali, naravno, i drugih vidova istraživanja povijesti) otvara se prilika da iz prve ruke učimo o povijesti koju nismo doživjeli niti joj bili dijelom. Na temelju dobivenoga znanja možemo uspostavljati veze sadašnjosti i prošlosti, bolje razumjeti događaje ovoga vremena. Povijest dobiva novu dimenziju kada se iskustva ljudi uzimaju kao relevantni podatci.³⁷ Oralna historija *practiciranje* je povijesti.

Prije provođenja samog intervjua, potrebno je točno odrediti temu, odnosno zapitati se – što je to što nas zanima? Zatim je potrebno sastaviti popis pitanja koja obuhvaćaju temu, što ujedno i podrazumijeva prethodno kvalitativno istraživanje literature u potrazi za već postojećim objavljenim istraživanjima o temi. Popis pitanja mora biti sastavljen da odgovara i temi, a i uvjetima koje nameće željena grupa ispitanika. Pitanja moraju biti jasna, neimplicitna te moraju omogućiti ispitaniku/kazivaču slobodu pri odgovaranju. U razgovoru s ispitanicima/kazivačima bitno je uspostaviti odnos povjerenja na početku, što pogoduje samom tijeku intervjua i prikupljanju podataka.³⁸

Ključni su subjekti oralnohistorijskog intervjua *tradition-bearers* ili nosioci tradicije. Kako kaže Barbara Kirshenblatt-Gimblett, oni su „živi kariki u povijesnom lancu, svjedoci povijesti, oblikovatelji vitalnog i autohtonog načina života. Oni su neusporedivi u jasnoći i autentičnosti koju mogu pridonijeti proučavanju lokalne povijesti i kulture.“³⁹ Povijest je u ljudima i njihovim pričama, a pomoću oralne historije postaje vidljiva i nama. Dokumentiranjem njihovih naracija i uspomena selimo prošlost u sadašnjost i dajemo joj *opipljivost*. Upoznavanjem povijesti ne učimo samo o njoj nego učimo i o živućim tradicijama, preživjelim iz nekih starijih vremena.⁴⁰

Uz pomoć oralne historije ovim se istraživanjem nastoji vratiti i rekonstruirati uspomene na slikovnicu o Maji, koja je kao uzor buduće kapitalističke domaćice bila specifikum u jugoslavenskom odgoju i obrazovanju. Primjerice, djevojčice su htjele odjeću sličnu Majinoj, htjele su putovati kao i Maja, kupovati, igrati se i slično. Pokušali smo u sjećanju žena koje smo intervjuirali pronaći utjecaj koji je ta slikovnica imala na budući život tih žena, nekoć djevojčica. Kroz istraživanje slikovnice i njenog utjecaja na ženski rod željeli smo također prikazati i širu sliku djetinjstva u Jugoslaviji te uočiti ostale čimbenike koji su ga obilježili. Tako je istraživanje skrenulo i na temu pionirstva, što je bio jedan od najvećih oblika nesvjesno prisilne političke kontrole od najranije dobi, ideološka *proizvodnja* budućih uzora društva. Sjećanja kazivačica na razdoblje pionirstva većinom su pozitivna i sretna. Djeci toga doba mnogo je značilo biti pionirima; posebnu čast i važnost imalo je nošenje plave kape i crvene marame. Ta implementirana čast i značaj bio je jedan od načina „pridobivanja“ djece te je za cilj imala suptilno politički odgoj budućih reprezentativnih članova društva.

Analiza provedenih intervjua

Kao što je već napomenuto, cilj istraživanja je bio vidjeti kakvo je bilo djetinjstvo u Jugoslaviji i koje su ga sve stvari obilježile, od literature preko igračaka do pionirstva

te vidjeti koliko su i koje su to uspomene preživjele do danas. Intervjuirano je dvadeset i sedam žena, većinom one koje su djetinjstvo provele u Novskoj i Zagrebu. Jedna je žena djetinjstvo prevela u Samoboru, jedna u Jazavici,⁴¹ jedna u Jasenovcu i jedna na području sela Vukanovići u Bosni i Hercegovini. Dvije su kazivačice također provele djetinjstvo na prostoru Bosne i Hercegovine, u Ljubuškom. Dvije kazivačice su djetinjstvo provele u Splitu i Rijeci, te po jedna u Novom Marofu i Karlovcu. Godišta kazivačica sežu od 1954. godine pa do generacije rođene 1981. godine.

Gledajući intervjue kao cjelinu, iskristalizirala su se zajednička sjećanja o pionirstvu i nekim drugim segmentima djetinjstva u Jugoslaviji. No isto tako vidljivo je svačije individualno sjećanje koje vodi prema individualnom doživljaju djetinjstva te povezanost s uspomena. Jasno je vidljiva i dihotomija urbano - ruralno te razlika između mlađih i starijih generacija.

Cijelo je istraživanje bazirano na poznavanju slikovnice o djevojčici Maji. Ključan dio intervjua odnosio se na tu temu. Od dvadeset sedam žena njih se šesnaest sjeća da je čitalo slikovnicu o Maji. Većina kazivačica koje se ne sjećaju slikovnica o Maji dolazi s područja Novske, što otvara mjesto za zaključak da ta slikovnica i nije bila toliko popularna ili dostupna na tom području. Kazivačica iz Vukanovića, Branka Pendić (1976.) kaže: *Nije bilo knjiga, knjige su se nasljeđivale. Siromaštvo je bilo. Vjerojatno tada Maja nije bila svima dostupna. Kazivačice koje se sjećaju te slikovnice mahom su bile djeca koja su voljela učiti i čitati, išla su ranije u školu i često su posjećivale knjižnicu. Može se zaključiti kako su nejednaki uvjeti života obitelji u Jugoslaviji izravno utjecali na djecu i djetinjstvo. Pitanjima o ovoj specifičnoj slikovnici željeli smo vidjeti koliki je stvarni utjecaj imala na konstruiranje identiteta žena u Jugoslaviji i je li ona uistinu predstavljala uzor buduće kapitalističke domaćice. Pitanja kazivačicama što im je značilo čitati tu slikovnicu, što je za njih značio lik Maje te koje je vrijednosti promovirala slikovnica pokazala su razna stajališta i sjećanja. Toga se sjećam, i to dobro se sjećam. Bile su baš lijepo. To su bile prve slikovnice u Jugoslaviji. To su bile prve moderne slikovnice (T. V., 1958.). Kazivačice se slažu da je slikovnica o Maji imala utjecaja na njihov život i odluke, da su Maja i njezina obitelj (...) bili uzor (Jasna Popović Poje, 1958.), da uz Maju proživljavaju. (...) ono što je ona prolazila, ti prolaziš skupa s njom. (...) ti kad čitaš, prolaziš kroz te njezine pustolovine (Vesna Baranek, 1965.) te da se od Maje uči: Pa, prvo sam učila od Maje. Maja kupuje, Maja mala mama... Danas sam i ja, hvala Bogu, mama i zahvalna sam Bogu na tome, a i Maji, naravno, naravno... ali, ovaj, naravno da kad čitaš nešto onda ti se nešto sviđa ili ne sviđa. Ne bih se tako rado vraćala tim slikovnicama da mi se nisu sviđale. (Danijela Pauković, 1965.) (...) S radošću se sjećam slikovnica o Maji koje ne samo da su mi bile među najranije poklonjenim knjigama, već sam iz njih kreirala svoju budućnost gradeći je na sličnostima i detaljima iz priča (...). (Jasna Popović Poje, 1958.) (...) Vežu me lijepo uspomene. Voljela sam provoditi slobodno vrijeme čitajući slikovnice o jednoj veseloj djevojčici i putovati s njom. Maja je meni značila nešto poučno. Promovirala je pozitivno (L. R., 1973.) (...) Sjećam se slikovnice, znam da sam par puta čitala sve dijelove, kasnije sam kao majka svojoj djeci čitala tj. upoznala ih s Majom. Maja mi je bila dobra, pristojna, pametna i lijepa prijateljica. Željela sam biti poput nje. (Lj. T., 1967.) (...) Čitanje slikovnica o Maji značilo mi je maštanje o putovanjima i doživljajima koje je ona prošla. (V. Đ., 1968.) (...) Nekako mi se činilo da sve njezine doživljaje proživljavam s njom i da sam i ja jedna od njezinih prijateljica. (A. F., 1965.) (...) To [čitanje slikovnica o Maji] mi je bio prozor u neki drugi svijet. Bilo mi je romantično, lijepo, svašta sam*

doznala. (M. T., 1964.) (...) ...*mislim da je Maja govorila o jednoj zdravoj obitelji... o nekakvom zdravom djetinjstvu i zdravom odrastanju.* (Maja Stančec, 1966.)

Više kazivačica slaže se da su lijepe ilustracije u toj slikovnici bile ključan razlog zbog kojeg su joj se uvijek i vraćale. Jedna kazivačica tako kaže da su one bile ...*slika idealne obitelji uz koju sam i ja rasla, ali imala je neke dodatne detalje koje su prikazivale predivne ilustracije i ja sam kao dijete to željela imati i postepeno to i činila, najviše se to odnosilo na odjeću, obuću, uređivanje vrta i stana, ali i pristojno ponašanje, lijepe riječi, život bez užurbanosti i trke.* (...) *ilustracije su vrlo dojmljive, lijepe, tople i drage, tako da sam i prve gumene čizmicе kupila i nosila zahvaljujući Maji domaćici.* (Jasna Popović Poje, 1958.), a druga napominje da su [je] *ilustracije uvijek oduševljavale, bilo je uvijek važno kako je slikovnica ilustrirana jer to opet privlači i dijete...* (Danijela Pauković, 1965.) (...) *Jako lijepo je bila ilustrirana. Željela sam biti poput nje.* (Lj. T. 1967.) (...) *Da, bile su [slikovnice] lijepe.* (D. L., 1967.) (...) *A ja se slikovnica Majajećam... Mirisa tih slikovnica, miris je bio nevjerovatno dobar. Papir. Predivan. Kvalitetan papir. A crteži jasni, čisti, ono kao da živo nešto gledaš. Recimo sad kad gledaš slikovnice imaš i apstrakcije. Ovo je ono čisto, kao da si u slikovnici.* (M. V., 1964.) (...) *Bila mi je jedna od boljih slikovnica, lijepo nacrtana, s tako... jednostavnim tekstom koji je blizak curicama* (Maja Stančec, 1966.)

No, nisu sve kazivačice jednako gledale na tu slikovnicu, nije na sve jednako utjecala. Jednoj kazivačici slikovnica o Maji nije predstavljala ništa bitno: *Nije se nešto isticala, sad ono da mi je bila posebno draga.* (Kristina Lučić-Andrijanić, 1978.). Kazivačice napominju da su slikovnice o Maji promovirale pozitivne i korisne vrline: *Maja je promovirala pristojnost, dobrotu, zajedništvo, poštenje, marljivost, pravедnost...* (A. F., 1965.) (...) *Maja je promovirala pristojno ponašanje.* (K. H., 1963.) (...) *Značila je djevojčicu koja je imala avanturistički duh. Promovirala je proštenje, radost, prijateljstvo, dobrotu.* (V. Đ., 1968.) (...) *...dobrotu, odgovornost, znanje...* (M. T., 1964.) (...) *Maja je meni značila nešto poučno. Promovirala je pozitivno.* (L. R., 1973.) (...) *...lijepe uspomene, Maja je promovirala dobrotu i pomaganje drugima oko sebe.* (M. J., 1981.)

Daljnje teme obuhvaćale su i šire čitalačke navike naših kazivačica. Zanimalo nas je koje su još slikovnice (osim *Maje*), knjige, stripovi i časopisi obilježili djetinjstvo u Jugoslaviji. Od slikovnica koje su čitale najpopularnije su bile one čiji su glavni likovi bile princeze, zatim Disneyjeve slikovnice, bajke braće Grimm, Ezopove basne, Bambi, Pipi Duga Čarapa i Heidi. Slikovnice su bile bitan faktor kod odrastanja: (...) *ali sam se redovito i s radošću uvijek vraćala slikovnicama. Recimo, svakog ljeta kad bih pospremala svoje knjige, spremala stare, pripremala nove za sljedeći razred, uvijek sam vadila te slikovnice, listala, ostavljala knjige po strani i ponovno se vraćala slikovnicama. Tako da je to, kažem, dio, zaista, bez pretjerivanja, dio mog odrastanja i one su me nekako usmjerile (...).* (Danijela Pauković, 1965.)

Najpopularniji dječji časopis tada bio je *Politikin zabavnik*, kojeg je većina kazivačica spomenula. Osim edukativnog karaktera tog časopisa, zanimanje naših kazivačica privlačio je dio s kartonskom lutkicom Cicom koju je trebalo oblačiti na način da bi se odjeća priljepljivala na taj kartonski predložak lutkice: *Tamo su ti bile lutke, iz nekakvog njihovog svijeta... Cica, Lu... Obucite Cicu, onda se zvala Lu i njezin dečko Delta... I to su ti bili, treba ih izrezati i onda se odjeća onako stavljala na njih... E, s tim sam se obožavala igrati.* (Danijela Pauković, 1965.) (...) *Al bilo je onak... Bilo ti je i poučno, mogao si i naučit nešto i onak, zanimljivosti raznih, a opet je bilo da možeš izrezivati. Bilo je nama curicama zanimljivo... Sad imaš ovak od kartona, i onda izrezuješ te oblike, pa onda imaš haljinicu, pa obučeš haljinicu, stavljajući te modne dodatke, šeširiće, cipelice... To je baš bilo zanimljivo.* (Vesna Baranek, 1965.)

Osim *Politikinog zabavnika* čitao se i *Smib*, *Modra lasta*, *Male novine*, *Bravo*.⁴² U *Politikinom zabavniku* česte su bile rubrike sa *Disneyjevim* stipovima o „Mikiju Mausu“, „Paja patku“, „Plutonu“. Ostali stripovi koje su čitale bili su *Alan Ford*, *Zagor*, *Talični Tom*, *Mister No*, *Princ Valiant* te *Kapetan Mark*.

Kad nisu čitale knjige za lektiru, kazivačice su vrijeme ispunjavale čitajući razne knjige iz biblioteka „Vjeverica“ i „Hit“ te druge knjige za djecu i mlade, primjerice *Bajke* Ivane Brlić Mažuranić, *Emil i detekivi*, *Tiki traži neznanca* te *Tajni život letećeg Martina*.

Kad su u razgovoru naišle teme igara i igračaka dobivamo različite podatke. Većina kazivačica kaže kako u to doba, doba njihova djetinjstva *Igrački nije baš bilo...* (Vesna Baranek, 1965.) te da su se morali sami snalaziti, improvizirati: *Baka je imala onak neakva kola, konjska, pa smo na to se popele i jedna je pjevala, a ostale su bila publika. Onda, pravile smo kolačice od blata, neke kalupe, to ja od bake pokupim neakve piksice pa to mi onda tamo sušimo i tak. (...) Nismo se u kući igrali. Nije bilo beba; bebe sam imala dvije, al to je bilo samo za ukras, nije bilo za igranje...* (Vesna Baranek, 1965.) (...) *...onda ti je nama naš susjed napravio držače i oružje. Mi smo imali lukove, strijele, one ko tomahauke, mačeve, sve u kompletu smo mi imali jer tamo u ulici je nas bilo troje i onda je on to sve za nas napravio i onda smo se borili s ovima iz doljne ulice. Bilo je baš super.* (Senka Arčabić, 1966.) (...) *Igre su bile vrlo maštovite, izmišljali smo likove i smišljali svoje scenarije.* (A. F., 1965.) Neke od kazivačica se sjećaju i igranja s lutkama i „barbikama“: *Najviše sam se igrala lutkama kojima sam i sama šivala, ali voljela sam i plišane medvjediće...* (Jasna Popović Poje, 1958.) (...) *Ja sam uvijek imala puno igračaka, različitih igračaka... Naravno da su mi lutke bile najdraže.* (Danijela Pauković, 1965.) (...) *A igračke... pa barbika. Ono pod broj jedan. I to ono dugo željena... to ne znam, sa 6, 7 godina sam dobila prvu i jedinu, je l', jer je isto koštala valjda k'o suho zlato...* (Kristina Lučić-Andrijić, 1978.) Još se spominju drveni vlakići, plastično posuđe, telefon od konzerve, luk, strijela i pračka, puzzle, bicikl. Također je vidljivo i da se *više to po vani igralo* (Vesna Baranek, 1965.) te su se igre često izmišljale: *...sami smo smišljali neakve igre.* (Vesna Gajić, 1964.) (...) *Sami... al' smo jako puno vremena provodili vani. Mi nismo imali kompjutere, mobitele, il' ne znam šta... mi smo se više družili. Druženja su bila...* (Gordana Komljenović, 1974.) Igrali su se također i kauboja i Indijanaca, školice, gumi-gumi, skrivača, lovice, izbijancije i graničara, babe Jaruge, lanca probijanca, rađenje kolača od blata, stare košare te raznoraznih drugih igara koje je izmislila bogata dječja mašta. Kazivačice su kroz intervju trebale odgovoriti i tko je njihov junak iz djetinjstva, a odgovori su prilično šaroliki. Junaci su im bili od likova iz knjiga i stripova, preko igračaka sve do pjevača i glumaca pa i partizana, a poneka kazivačica spomenula je i člana obitelji, a dok je neizostavan bio drug Tito. Tako su junaci *Barbie* lutka (*barbika*), Mirko i Slavko, Kićo Slabinac, Rade Šerbedžija, baka, Tom Cruise, ali svakako i Maja. (...) *kreirala [sam] svoju budućnost gradeći je na sličnostima i detaljima iz priča, ali i ilustracija koje su vrlo dojmjljive, lijepo, tople i drage, tako da sam i prve gumene čizmice kupila i nosila zahvaljujući Maji domaćici.* (Jasna Popović Poje, 1958.) Poneka kazivačica nije imala nikakve junake u djetinjstvu.

Sjećanja na djetinjstvo uglavnom su lijepa, ispunjena srećom, slobodom, sjećanjima na ljetovanja i putovanja, detalji kao što su recimo *Kupanje u škafu, prije mise nedjeljom ujutro, bijela kava, makaruni u juhi* (D. B., 1954.) te ljubavlju i igrom: *Moje djetinjstvo je bilo lijepo, ispunjeno roditeljskom ljubavlju, ispunjeno brigom roditelja, bake i djeda... moje [je] djetinjstvo bilo zbilja onakvo kakvo se može poželjeti.* (Danijela Pauković, 1965.) (...) *... najljepši*

period djetinjstva mi je tad bio. Kod bake... u Novskoj. (Vesna Baranek, 1965.) (...) Mislim da je sve bilo prekrasno. Da mogu, evo, dala bih 5 godina za jednu godinu tamo. Baš mi je bilo super. (Vesna Gajić, 1964.) (...)

Asocijacije na djetinjstvo su mi bezbrižnost, igranje, putovanje na more. (A. F., 1965.) (...) [Prva asocijacija na djetinjstvo je] *Sloboda. (L. M., 1959.) (...)*

Sladoled u kutijici. Bili su sladoledi u malim okruglim kartonskim kutijicama. (M. T., 1964.)

Kako kaže Ildiko Erdei, među uspomenama na djetinjstvo gotovo svakog djeteta koje je odrastalo u socijalizmu svakako će biti onaj trenutak kad su postajali pionirima.⁴³ Bez obzira na današnje razmišljanje i stavove u vezi pionirstva i bivše države, neosporno je da je biti pioninom tada značilo važnu poziciju u društvu mladih.⁴⁴ Pitanjima koja su obuhvaćala temu pionirstva htjeli smo saznati što je za njih značilo biti pioninom, sjećaju li se primanja u pionire, pitali smo ih koje je vrijednosti promoviralo pionirstvo te da se prisjete nekih omiljenih stvari iz vremena pionirstva.

Pionirstvo je gotovo svim kazivačicama bilo sretan period djetinjstva. Izjave poput: *Svi smo bili počašćeni što ćemo postati pioniri... (Danijela Pauković, 1965.) i to je nama bilo nešto jako bitno... (Vesna Gajić, 1964.)*, pokazatelj su da je biti pioninom našim kazivačicama bilo nešto vrlo važno i posebno u njihovim životima. Važno je napomenuti da su kazivačice starijih generacija na pionirstvo gledale sa puno većim poštovanjem i važnošću nego što su to kazivačice mlađih generacija. *Prvi razred osnovne škole, 29. studenoga, Dan Republike i mi smo bili svi ponosni jer smo se od početka prvog razreda svi pripremali kako ćemo postati pioniri. Morali smo imati bijele bluze, plave suknjice, crvene marame smo dobili tom prilikom oko vrata i imali smo plavu kapu na glavi s crvenom zvijezdom petokrakom. I naša pionirska zakletva koju smo mi vježbali, vježbali, vježbali. (Danijela Pauković, 1965.)* Većina učenika prvog razreda vrlo rado vježbali svoju zakletvu i nestrpljivo čekali taj 29. studenoga kada će se održati ključna svečanost primanja u pionire: *Meni je to bilo u prvom razredu jako bitno, ne pogriješit tu zakletvu... (Vesna Gajić, 1964.) (...)* *Stajali smo u redovima po razredima i bili strašno uzbuđeni. (Jasna Popović Poje, 1958.) (...)* *Postati pionir značilo je ponos, čast, odgovornost. (A. F., 1965.) (...)* *Značilo je da imamo neku obavezu i da odrastamo. (L. R., 1973.) (...)* *Biti pionir tada je imalo posebnu vrijednost. (Lj. T., 1967.) (...)* *Postati pionir značilo je čast, značilo je da si postao zreo za primanje u pionire. Značilo je da si 'dostojan' biti pionir. (V. Đ., 1968.) (...)* *To je bila čast koja je obvezivala na uzorno i dobro ponašanje, prijateljstvo i pomoć drugima. (D. L., 1967.)* Kazivačice su se prisjećale pionirskih satova, na kojima su ih njihovi pionirski voditelji učili razne pjesmice, vodili na izlete, igrališta. *To je značilo nešto... sad smo mi... nismo više djeca, sad smo pioniri. (Senka Arčabić, 1966.)* Pionirska odora imala je veliko simbolično značenje i nekim kazivačicama je puno značila: (...)

rado [sam] oblačila tu pionirsku uniformu i odoru i to mi je bila čast. Drugi su već manje voljeli te kape, nisu htjeli imati ništa na glavama, ali ja sam se uvijek oblačila od-do, kako je trebalo, da to izgleda onak kak treba. (Danijela Pauković, 1965.) (...) ... *pa dobivaš onda svoju kapu i tu maramu, je l' (...), k'o Marija⁴⁵ imam maramu... (...)* *crvena marama, to je nekakvo buntovništvo... (Vesna Gajić, 1964.)* [kazivačica ističe koliko je važnost imalo nošenje pionirske crvene marame] (...)

Kad su nam vezali maramu i stavili na glave plave kape, veselju nije bilo kraja. (Jasna Popović Poje, 1958.) (...) *Kapa i marama su se čuvale kod kuće kao velika 'sveta' stvar. (V. Đ., 1968.)*

Pionirska je zakletva kazivačicama kao pionirkama značila mnogo: (...)

bilo je to obećanje koje se trebalo ispoštovati, a to nije bila mala stvar. Sigurno da je djelovala na budućí život i rad barem nas koji smo bili dobri učenici i dobra i poslušna djeca. (Jasna Popović Poje,

1958.) (...) *Nije mi to nešto predstavljalo. Ta odjeća... Više mi je to, sam taj... više mi se usjekla ta zakletva. (...) Meni [je] jako puno [značila zakletva]. Jer ja sam uvijek držala do tog nekakvog... i do tog prijateljstva i do tog nekakvog... iskrenosti, znaš ono... I sad, da li je to ili odgoj kod kuće utjecao na to... (...) puno mi je značilo!* (Vesna Baranek, 1965.) (...) *...paziti na ponašanje... I normalno da se trudiš. Od same te zakletve da to dobro izgovoriš... paziti na svoje postupke i za sve ostalo, moraš bit u školi dobar... Nije bilo da će bit nekakvih kazni, al ti moraš slijedit, normalno, nekakav primjer bit...* (Gordana Komljenović, 1974.). Kazivačice se sjećaju primanja u pionire i izgovaranja zakletve kao neke vrlo važne stvari. Bilo je bitno ne pogriješiti pri recitiranju zakletve, *Učili smo zakletvu, vikali iz petnih žila... Sjećam se da su nam se glasnice izderale i uši crvenjele, obrazi žarili od silne deračine.* (Lj. T., 1967.) (...) *Sjećam se tog dana i osjećaja da sam sada jako važna. Zakletva je označavala odgovornost, obvezu, brigu za zajedništvo tj. drugarstvo.* (A. F., 1965.) (...) *Da, sjećam se primanja, bili smo tako uzbuđeni i sretni. Zakletva nas je obavezivala iako mi u svojim dječjim glavama nismo u potpunosti shvaćali cijeli tekst, ali osjećali smo se važno i ponosno.* (D. L., 1967.).

No postoje kazivačice kojima primanje u pionire i sama zakletva nisu značili mnogo: *Baš ništa mi to nije značilo... ono, lijepo se obući.* [Što je za Vas značila Pionirska zakletva?] *Ništa, nisam to shvaćala, baš ništa mi to nije značilo.* (M. T., 1964.) (...) *Lažno drugarstvo.* (D. B., 1957.) (...) *Ništa mi nije značilo.* (D. B., 1954.) (...) *Pionir sam bila samo zato što sam morala biti i zato što su bili drugi. Ništa mi to nije predstavljalo.* (M. V., 1964.) (...) [Primanje u pionire bila je] *jedna lijepa priredba za djecu.* (M. J., 1981.) (...) [Značilo je] *nešto što je uobičajeno.* (L. M., 1959.) (...) *Nije mi ništa bilo drago, mrzila sam mahanje zastavicama i čekanje druga Tita.* (R. S. S., 1959.) (...) *...nešto što moram ponavljati k'o papiga jer su mi to drugi rekli.* (Maja Stančec, 1966.).

Kazivačice koje su u pionire primljene u godištima nakon Titove smrti sve govore kako za njih pionirstvo nije značilo ništa pretjerano bitno, nego stvar koja se podrazumijevala, koja je bila normalna. To ne čudi, upravo zbog činjenice da je uloga pionira u jugoslavenskom socijalizmu bila vezana uz kult vođe.⁴⁶ Kazivačica Branka Penić (1976.) kaže: *Biti pioninom bilo je lijepo, a i važno. No dijete k'o dijete, ideš jer idu svi, to je bilo nešto normalno. Bilo je pod moranje, moraš i gotovo. Hoćeš-nećeš, ali ideš.* Druga kazivačica, Branka Jugović (1974.) kaže: *Ništa posebno nije bila ta zakletva. Misliš da je to tak', na shvaćaš to ozbiljno. Dijete si, ne znaš ništa, pratiš kak' ti kažu. Veselilo ih je to jer je to bila određena zabavna aktivnost koju su radili sa svojim prijateljima te taj osjećaj pripadnosti, ali što se tiče poštivanja zakletve ili simboličke važnosti dijelova odore, to više nije bilo toliko potencirano. Pa bilo mi je normalno, šta ja znam... Jer, dijete ko dijete, mene je to veselilo (...); [ali] niš' ono sad posebno.* (Danijela Horvatić, 1980.) (...) *...ne sjećam se previše pionirskih dana.* (M. J., 1981.) (...) *Pa ne znam... Ko djeca u prvom razredu... Dio si nečega što tak mora bit. Ne razmišljaš... (...) Oni sastavci.*⁴⁷ *Meni se to gadilo, al ti si morao napisat sastavak, šta misliš o tim žrtvama, zahvalit tim žrtvama. Al kak ti, dijete u prvom razredu, strašno. Al ja sam morala napisat taj sastavak. Ja sam se htjela potruditi, dobit dobru ocjenu, od recitacija, onih srceclapajućih i ne znam ni ja šta, oke.. odradiš to. Al to nije ono što ja mislim stvarno. Meni je to bilo prestrašno.* (Gordana Komljenović, 1974.). Na pitanje upućeno kazivačici je li se osjećala posebnom kao pionir, ona odgovara: *Pa ne znam... Koliko se sjećam, u školi, da smo mi na kraju nastave pjevali te nekakve pjesmice, „Druže Tito“ i tak nešto. Al općenito, ne.* (Mihaela Miličević, 1980.). Iskustvo odrastanja u različitim periodima jugoslavenskog socijalizma donosi drugačije shvaćanje konteksta pionirstva. Proučavajući temu djetinjstva i odrastanja u Jugoslaviji,

može se zaključiti da je ideološka obojenost toga pokreta jenjavala u vremenu nakon Titove smrti i sve bližim datumom početka rata za hrvatsku neovisnost.

Kroz razgovore s ponekim kazivačicama moglo se iščitati da je njima pionirstvo bilo ništa više nego obaveza prema školi. U našoj kući to nije bila nekakva bitna stvar, ne znam, što sam taj dan ja bila primljena u pionire. (Dragica Šeničnjak, 1962.). Isticale su da su se odgoj kod kuće i odgoj u školi razlikovali, često su kritizirale socijalističko negiranje vjere pa se s tim u vezi javljaju odgovori da su odgajane *U duhu 10 zapovijedi Božjih*, da se potajno išlo na vjeronauk, da je *odgoj moje mame bio takav da su se svi ti socijalistički ideološki simboli smatrali... nije baš imalo neku vrijednost niti je bilo prihvaćeno*. (Dragica Šeničnjak, 1962.). Sve su isticale da je odgoj bio zaslužan za osobe kakve su sada, a da su pionirstvo i zakletva s tim imali vrlo malo veze, iako je za sve pionirstvo promoviralo *zajedništvo* (Maja Stančec, 1966.), *drugarstvo* (R. S. S., 1959.), *...marljivost, poštenje, rad, red i disciplinu*. (A. F., 1965.).

Zaključak

„Kako bi se čovjek radovao, kako bi se radovao u pravom, čistom smislu te riječi, treba za jedan trenutak opet postati dijete. Radost je stvar koju odrasli ne poznaju. Oni tom riječju nazivaju nešto sasvim drugo, sasvim različito. Treba mnogo, mnogo naivnosti za pravu, čistu radost. Prava je radost ustvari bezrazložna. U tom i jest njena čudesna ljepota.“⁴⁸

Djetinjstvo u Jugoslaviji bilo je, koliko se može iščitati iz kazivanja žena koje su ga proživjele, vrlo sretno, bezbrižno, prožeto ljubavlju i igrom, zajedništvom i radom, ali postoje i kazivanja koja daju suprotnu priču. Nekim kazivačicama djetinjstvo je bilo doba velikih promjena i prekretnica. Postoji i razlika u djetinjstvu prevedenom u prvim godinama nakon rata i onom koje je provedeno 80-ih godina. Duh socijalizma jenjavao je sve više nakon Titove smrti što se i kroz kazivanja mlađih kazivačica da iščitati. Sam koncept pionirstva prešao je iz vrlo bitnog i značajnog pokreta u još jednu školsku obvezu. Pionirstvo je, primjerice, nekima bilo vrlo važan događaj u životu, dok je drugima to bilo tek izvršavanje nečega što i onako svi već rade. Što se tiče slikovnice o Maji, kazivačice su, čitajući o toj djevojčici tako lijepoj, okruglastoj s rumenim obrazima koja prolazi raznorazne pustolovine i mjesta, maštale da se nalaze na istim mjestima kao i Maja. *Maja* je bila uzor mnogim djevojčicama koje su odrastale u bivšoj državi, što sa svojim dogodovštinama i putovanjima, što sa svojim izgledom i manirama. Djetinjstvo je kazivačicama prožeto i drugim likovima, i drugim slikovnicama, časopisima, knjigama, stripovima. Nezaobilazan je bio *Politikin zabavnik*, koji je djevojčicama bio posebno zabavan zbog svojih rubrika *Obucite Cicu* i *Obucite Lu i Deltugg*. Velik utjecaj na djetinjstvo u Jugoslaviji imalo je pionirstvo. Biti Titov pionir djeci tog vremena⁴⁹ značilo je mnogo. *Pošten, iskren, odvažan, neustrašiv, izdržljiv, radišan* kvalitete su koje su trebale krasiti svakog pionira i koje je pionir nastojao održavati. Biti pioninom značilo je nešto posebno, nešto uzbudljivo i lijepo, to je stvaralo poseban osjećaj pripadništva i važnosti i svako dijete se ponosilo biti pioninom. Pionirstvo je, osim zabave, pružalo i odgoj s ciljem da od djece načini dobre i reprezentativne članove društva. Takvo je bilo društveno razmišljanje, generalno stanje. Jasno da je bilo i drugačijih primjera, u kojima vidimo da pionirstvo nije značilo više od školske obveze. Iz današnje nam je perspektive jasno da je *Pionirska organizacija* bila usmjerena ka stvaranju homogeniziranog društva, k odgoju pravih socijalističkih ljudi, odnosno

reprezentativnih članova zajednice, svojevrsnih *renesansnih ljudi*, a najbolji početak stvaranja takvoga društva bilo je upravo od najranije dobi. Zato je pionirstvo smatrano najvažnijom instancom u djetinjstvu jednoga djeteta u bivšoj Jugoslaviji te se stvaralo takvo okružje i okvir pionirstva koje je onda ušlo u društvena razmišljanja kao posebna institucija koja djeci donosi razvoj, veselje, zajedništvo i jednakost, te je zbog toga potrebno cijeniti takav trud države.

Iz današnje perspektive jasno nam je da je iza svega toga stajala snažna ideološka politika koja je cilj imala odgojiti reprezentativne članove društva kao idealne *socijalističke* osobe, što je u srži bio mehanizam za mijenjanje cjelokupnog društva. Pionirska organizacija bila je ključni pokretač ideološke indoktrinacije i okupljala je djecu kao sjeme za budućnost, socijalističku budućnost.

Ovo istraživanje bila je jedinstvena prilika učiti o povijesti iz prve ruke, učiti o stvarnosti jednog tako fascinantnog razdoblja povijesti. Svakako da je tu još mnogo toga neistraženo, ali to može biti samo poticaj drugim istraživačima da svoj interes usmjere i k ovoj, još uvijek nedovoljno istraženoj tematici.

Popis kazivača:

A. F., 1965. godina
Branka Jugović, 1974. godina
Brankica Pendić, 1976. godina
Danijela Horvatić, 1980. godina
Danijela Pauković, 1965. godina
Dragica Šeničnjak, 1962. godina
D. B., 1957. godina
D. B., 1954. godina
D. L., 1967. godina
Gordana Komljenović, 1974. godina
Jasna Popović Poje, 1958. godina
Kristina Lučić Andrijić, 1978. godina
K. H., 1963. godina
L. R., 1973. godina
L. M., 1959. godina
Lj. T., 1967. godina
M. V., 1964. godina
Maja Stančec, 1966. godina
M. J., 1981. godina
M. T. 1964. godina
Mihaela Miličević, 1980. godina
R. S. S., 1959. godina
Senka Arčabić, 1966. godina
T. V., 1958. godina
Vesna Baranek, 1965. godina
V. Đ., 1968. godina
Vesna Gajić, 1964. godina

Summary:

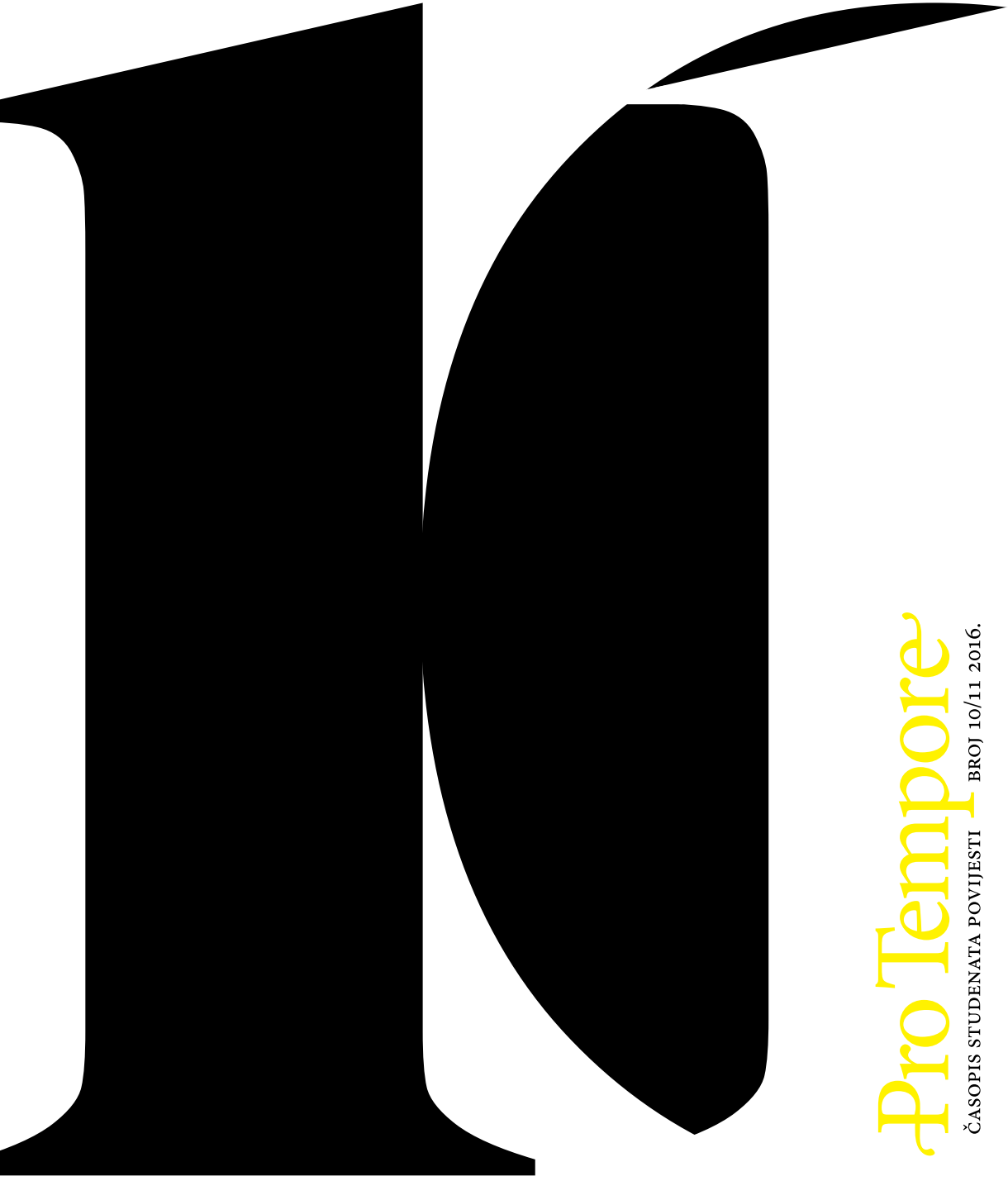
CHILDHOODS UNDER SOCIALISM, TITO'S PIONEERS AND MAJA: A CASE STUDY OF GIRLS' CHILDHOODS UNDER SOCIALISM MADE BY UTILIZING ORAL HISTORY AS A METHOD

This paper is the result of synthesis of data obtained through an interdisciplinary research project conducted by the students of the Faculty of Humanities and Social Studies in Zagreb and the Faculty of Philosophy in Belgrade which studies the childhoods of girls under socialism in the former Socialist Federative Republic of Yugoslavia. The research of childhood in Yugoslavia is shown via a picture-book of the character of a little girl named Maja, which is used as a potential role model for a future capitalist housewife by taking into consideration the fact that the target group of this research were women who spent their childhood years in Yugoslavia. The research includes interviewees born between 1954 and 1981. Apart from focusing solely on the picture-book about Maja, subjects such as other literary genres most frequently read in childhood, games, Tito's pioneers and its symbolism as well as other segments emblematic for the childhoods of the women surveyed were touched upon. This paper gives an oral history of the women's original tellings and memories of their childhoods. The data obtained through the research offers a clear-cut dichotomy between childhoods spent in rural and urban areas, while a marked generation gap is also visible. For instance, the data dealing with the symbolic capital and significance of Tito's pioneers obtained by interviewing the older interviewees differs from the data obtained after speaking with the younger interviewees. A noticeable decrease is also present in the symbolic value of the pioneers. This paper also gives a sort of commentary on the socialist regime while at the same time serving as a fertile ground for further queries and research.

Bilješke:

- 1 „Sećanje na Maju; Prilog proučavanju kulture sećanja na detinstvo u jugoslovenskom socijalizmu“, istraživanje koje su provodili u suradnji Filozofski fakultet u Zagrebu i Filozofski fakultet u Beogradu.
- 2 Lisa A. Kirschenbaum, *Small Comrades: Revolutionizing Childhood in Soviet Russia, 1912-1932* (London: Routledge, 2001.), 2.; Kelly Catriona, *Children's Word: Growing Up in Russia, 1890-1991* (Lancaster: Yale University Press, 2007.), 25.
- 3 Vladimir Iljič Lenjin, *Država i revolucija* (Beograd: Prosveta, 1983.), 67.
- 4 Aris Angelis, *Ljudi XX. Stoljeća.* (Zagreb: Disput, 2011.), 9.
- 5 Philippe Ariès, *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life* (New York: McGraw, 1962.), cit. prema: Roger Cox, *Shaping Childhood: Themes of Uncertainty in the History of Adult-Child Relationship* (New York: Routledge, 1996.), 2.
- 6 Louis Haas, „Childhood“ u: *Encyclopedia of Social History* (New York: Garland, 1994.), 146.
- 7 Barbara A. Hanawalt, *Growing Up in Medieval London: The Experience of Childhood in History* (New York: Oxford University Press, 1993.), 5.
- 8 Roger Cox, *Shaping Childhood: Themes of Uncertainty in the History of Adult-Child Relationship* (New York: Routledge, 1996.), 1-2.
- 9 Louis Haas, „Childhood“ u: *Encyclopedia of Social History* (New York: Garland, 1994.), 146.
- 10 Roger Cox, *Shaping Childhood: Themes of Uncertainty in the History of Adult-Child Relationship* (New York: Routledge, 1996.), 1-2.
- 11 Roger Cox, *Shaping Childhood: Themes of Uncertainty in the History of Adult-Child Relationship* (New York: Routledge, 1996.), 1-2.
- 12 Milan Ristović i Dubravka Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. vijek* (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2001.), 10.
- 13 Haas, Louis, „Childhood“ u: *Encyclopedia of Social History* (New York: Garland, 1994.), 146.

- 14 Milan Ristović i Dubravka Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. vijek* (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2001.), 29.
- 15 Louis Haas, „Childhood“ u: *Encyclopedia of Social History* (New York: Garland, 1994.), 147.
- 16 Louis Haas, „Childhood“ u: *Encyclopedia of Social History* (New York: Garland, 1994.), 147.
- 17 Louis Haas, „Childhood“ u: *Encyclopedia of Social History* (New York: Garland, 1994.), 148.
- 18 Milan Ristović i Dubravka Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. vijek* (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2001.), 12.
- 19 Milan Ristović i Dubravka Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. vijek* (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2001.), 77.
- 20 Milan Ristović i Dubravka Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. vijek* (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2001.), 21.
- 21 Milan Ristović i Dubravka Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. vijek* (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2001.), 29.
- 22 Philippe Ariès, *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life* (New York: McGraw, 1962.), 404, 406.
- 23 Steven Mintz, *Huck's Raft: A History of American Childhood* (Cambridge: Harvard University Press, 2004.), 152-153.
- 24 Steven Mintz, *Huck's Raft: A History of American Childhood* (Cambridge: Harvard University Press, 2004.), 63.
- 25 Emil Paravina, *Pioniri, zbor na igralištu* (Zagreb: Savez društava „Naša djeca“, 1965.), 5-6
- 26 Ivo Stella, *Pioniri u igri, radu i razonadi* (Zagreb: Savez društava „Naša djeca“, 1981.), 5.
- 27 Milan Ristović i Dubravka Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. vijek* (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2001.), 63.
- 28 Ildiko Erdei, „Odrastanje u poznom socijalizmu – od ‘pionira malenih’ do ‘vojske potrošača.“ U: Lada Čale Feldman i Ines Prica, ur., *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006.), 216.
- 29 Ildiko Erdei, „Odrastanje u poznom socijalizmu – od ‘pionira malenih’ do ‘vojske potrošača.“ U: Lada Čale Feldman i Ines Prica, ur., *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006.), 211.
- 30 Ildiko Erdei, „Odrastanje u poznom socijalizmu – od ‘pionira malenih’ do ‘vojske potrošača.“ U: Lada Čale Feldman i Ines Prica, ur., *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006.), 216.
- 31 Milan Ristović i Dubravka Stojanović, ur., *Djetinjstvo u prošlosti: 19. i 20. vijek* (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2001.), 64.
- 32 Ildiko Erdei, „Odrastanje u poznom socijalizmu – od ‘pionira malenih’ do ‘vojske potrošača.“ U: Lada Čale Feldman i Ines Prica, ur., *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006.), 214.
- 33 Marjorie Hunt, *The Smithsonian Folklife and Oral History Interviewing Guide* (Washington: Smithsonian Institution, 2003.), 12.
- 34 Paul Thompson, *The Voice of the Past: Oral History* (Oxford: Oxford University Press, 2000.), 1.
- 35 Paul Thompson, *The Voice of the Past: Oral History* (Oxford: Oxford University Press, 2000.), 3.
- 36 Paul Thompson, *The Voice of the Past: Oral History* (Oxford: Oxford University Press, 2000.), 3.
- 37 Paul Thompson, *The Voice of the Past: Oral History* (Oxford: Oxford University Press, 2000.), 6.
- 38 Marjorie Hunt, *The Smithsonian Folklife and Oral History Interviewing Guide* (Washington: Smithsonian Institution, 2003.), 12.
- 39 Barbara Kirshenblatt-Gimblett, *An Accessible Aesthetic: The Role of Folk Arts and the Folk Artist in the Curriculum* (New York: New York Folklore, 1983.), cit. prema: Marjorie Hunt, *The Smithsonian Folklife and Oral History Interviewing Guide* (Washington: Smithsonian Institution, 2003.), 8.
- 40 Marjorie Hunt, *The Smithsonian Folklife and Oral History Interviewing Guide* (Washington: Smithsonian Institution, 2003.), 8.
- 41 Selo pokraj Novske.
- 42 Časopis *Bravo* čitale su samo mlađe generacije, u kasnijim razdobljima. Starije generacije nisu čitale taj časopis.
- 43 Ildiko Erdei, „Odrastanje u poznom socijalizmu – od ‘pionira malenih’ do ‘vojske potrošača.“ U: Lada Čale Feldman i Ines Prica, ur., *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006.), 205.
- 44 Ildiko Erdei, „Odrastanje u poznom socijalizmu – od ‘pionira malenih’ do ‘vojske potrošača.“ U: Lada Čale Feldman i Ines Prica, ur., *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006.), 205.
- 45 Marija Mica Vidović, jedna od partizanskih junaka legendi; osnovna škola u Novskoj nosila je njeno ime do Domovinskog rata.
- 46 Ildiko Erdei, „Odrastanje u poznom socijalizmu – od ‘pionira malenih’ do ‘vojske potrošača.“ U: Lada Čale Feldman i Ines Prica, ur., *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006.), 206.
- 47 Osvrte na ratne partizanske filmove; to je bio školski zadatak.
- 48 Vladan Desnica, *Proljeća Ivana Galeba* (Čakovec: Zrinski, 2004.).
- 49 No opet bi se ta činjenica trebala uzeti sa zadržajem, jer treba imati na umu godine nakon Drugog svjetskog rata i godine nakon Titove smrti; tu postoji distinkcija. Ali nikako nije zanemariva činjenica da je biti pioniroom značilo nekakav poseban status, bez obzira na period.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI - BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10-11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hrastić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja
uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu

Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore
svim se donatorima iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com